

OBNOVENÁ POETIKA FILOZOFIE

RICHARD SHUSTERMAN: *Practicing Philosophy. Pragmatism and the Philosophical Life* (Praktizovanie filozofie: Pragmatizmus a filozofický život). New York and London, Routledge, 1997, 256 s.

Aké sú podoby, v ktorých sa zaoberáme filozofiou, teda ako ju praktizujeme? Sú tieto formy "filozofickej praxe" aspoň trochu príťažlivé? A pre koho? Musí filozof svoju filozofiu nevyhnutne aj žiť? Aká je identita človeka zaoberajúceho sa filozofiou a čo je to "filozofická identita"? To sú centrálné otázky, ktoré si vo svojej úspešnej a zaujímavej knihe kladie R. Shusterman. Na pozadí toho však preniká aj do tých tradičnejších a frekventovanejších otázok epistemológie, etiky, politickej filozofie a estetiky. Ako filozofický estetik-špecialista (ale aj estét dušou i telom) sa usiluje dopracovať k tomu, aby zaoberanie sa filozofiou nebolo pre nás (ani v dnešnom do značnej miery antifilozofickom svete) utrpením, ale naopak jedným z najvyšších a najhodnotnejších pôžitkov. Ako pragmatista však zároveň dbá o to, aby nezostalo len pri pôžitku a dosiahli sme pritom aj určitý veľmi konkrétny úžitok.

Shustermanovým cieľom je rozšíriť chápanie i praktizovanie filozofie za hranice akademickej či profesionálnej disciplíny, pričom však diferencovane oceňuje ich pozitíva. Hoci verí v "estetickú povahu filozofického života" (s. xiii), neodmieta ani "kritickú, sebareflexívnu povahu filozofie" (s. 1). Je si vedomý viacerých tvári filozofie (ako vedy, literatúry, ideológie, terapie, autobiografie), ale rozlišuje predovšetkým dve formy praktizovania filozofie: 1. filozofiu ako teóriu a formuláciu názorov, argumentov, doktrín a pod., a 2. filozofiu ako umenie žiť, resp. istý špecifický spôsob života (s. 2). Pre každú z týchto koncepcií nájdeme v dejinách filozofie oporu, no už dlhšie prevládla v dôsledku profesionalizácie len jedna z nich, totiž teoretická podoba filozofie ako formy vedeckého výskumu a univerzitného vyučovacieho predmetu. Tento stav hodnotí ako zlý aj z hľadiska samotnej akademickej filozofie a pokladá za nežiaduce voliť medzi filozofiou ako teóriou a filozofiou ako praxou dobrého života (s. 3-4). Súčasné oživenie pragmatizmu je preto príležitosťou aj na prekonanie tohto dualizmu, lebo pre pragmatizmus je takáto orientácia úplne prirodzená. Pragmatizmus teda odmieta dualizmus akademickej a neakademickej filozofie, vychádzajúc z pluralitnej koncepcie "filozofických praxí".

Hneď v úvode kladie autor veľmi závažné a podnetné otázky, hoci si nedáva za cieľ nejako vyčerpávajúco na ne odpovedať. Je to predovšetkým otázka vzťahu medzi filozofiou, ktorú človek zastáva (či vyučuje), a jeho životom. Veď aj Wittgenstein kdesi poznamenal: "Ako môžem byť dobrým filozofom, keď nedokážem byť dobrým človekom?" Filozof sa zaiste neraz (hoci možno pochybovať, či právom) pokladá za akýsi vzor dobrého či správneho života, za morálnu autoritu. Modelovým príkladom filozofického života (i umierania) je, pravda, Sokrates, Shusterman sa však v 1. kapitole sústreďuje na Deweyho, Wittgensteina a Foucaulta. Tento výber možno iba odobriť, pretože filozofické biografie týchto troch postáv poskytujú nielen pôžitok z čítania, ale aj úžitok v podobe početných vhľadov do ich doby i samotnej filozofie. Všetkých troch

spájal zmysel aj pre praktické životné, nielen akademické funkcie filozofie, ktoré rôznymi cestami hľadali a stelesňovali. Biografický, resp. autobiografický pohľad na filozofiu zároveň ukazuje jej spätosť s konkrétnou životnou cestou konkrétneho filozofa, jej osobnými, až intímnymi peripetiami, čím nás zbavuje chápania filozofie ako čohosi neosobného a platného pre všetky časy či všetkých ľudí.

Filozofický život v sebe ďalej obsahuje úsilie "byť iným" (Foucault) alebo žiť lepší a krajší život. Otázka vedomej sebatransformácie, sebakreácie je obsiahnutá v tejto predstave. To Shustermana privádza k estetickému modelu filozofického života, pretože ho pokladá za druh umenia - za vlastné umenie žiť -, čím sa prekonáva tradične veľmi silné oddelenie umenia od života. Túto deweyovskú ideu autor neustále rozvíja a konkretizuje v celej práci (a nielen v tejto), čím sa stal v súčasnosti najvýznamnejším predstaviteľom pragmatistickej estetiky. Zdôrazňuje, že pre Deweyho umenie žiť znamená harmonizáciu životných činností prostredníctvom inteligentnej organizácie, a nie kult izolovaného génia. Pritom táto harmonizácia nemá byť samoučelná, ale má prebiehať v procese spoločenského života individua ako jeho príspevok k nemu. V tom je zreteľný kontrast medzi Deweym a osamelým extravagantným géniom Wittgensteinom.

Ďalší rozmer, ktorý tradičná filozofia, najmä novoveká, zanedbávala, je rozmer somatický. Pre všetkých troch vybraných filozofov, i keď v rozličnej miere, je integrálnou súčasťou ich koncepcie filozofického života telo. Exemplárnym prípadom, ktorý autor analyzuje, je, samozrejme, Foucault. S tým je spätá aj otázka spôsobu odchádzania z tohto sveta, otázka hrdinstva a dôvodov pre dobrovoľnú smrť. Pravda, Shusterman nijako neglorifikuje ani tie stránky filozofických "vzorov" veľkého, úspešného či krásneho života, ktoré by prijala väčšina z nás. Uvedomuje si aj to, do akej miery je taký príklad filozofa nasledovaniahodný, resp. nakoľko a či vôbec sa môže hodiť aj pre ostatných, obyčajných "smrteľníkov". Predsa len nechce dávať celkom znak totožnosti medzi životom a dielom filozofa a pripúšťa aj možnosť ich relatívnej samostatnosti. To znamená, že v podstate nesúhlasí s názorom, že sám život filozofa môže ako test vyvrátiť alebo potvrdiť jeho filozofiu. Na druhej strane to znamená aj to, že akákoľvek zdanlivo dobrá filozofia ešte nemusí automaticky viesť k tomu, aby podľa nej niekto - či už jej autor sám, alebo niekto druhý - prakticky žil. Okrem toho - ak teda niet absolútnej totožnosti medzi filozofiou a životom - je možné, že filozofický život bude mať práve takú podobu, akú mal a má u mnohých aj dnes, že bude životom učenca, literáta, autora, učiteľa a pod. Môže mať napríklad prevažne alebo výlučne podobu písania, v ktorej sa filozof bude plne realizovať. Idea či ideál filozofického života sú teda oveľa komplikovanejšie a autor si to dobre uvedomuje. Dokonca si vie predstaviť "filozofa bez filozofického života", ktorý na vysokej úrovni uvažuje o filozofických otázkach a problémoch ľudského života, avšak nerobí vôbec nič, aby to všetko premietol do svojho vlastného životného projektu (s. 63). Nič to však nemení na autorovom pragmatistickom presvedčení, že filozofia by mala plniť aj funkciu nástroja na zlepšovanie a zdokonaľovanie života (s. 14).

Shusterman je - ako inak? - liberál, takže nemôže nepripustiť individuálne právo každého na svoj vlastný model života. Pragmatistickým liberalizmom sa zaoberá v 2. a 3. kapitole. Ich jadrom je riešenie problému vzťahu medzi súkromným a verejným, resp. z hľadiska hlavnej témy knihy ide o vzťah medzi "starostlivosťou o seba" a "o druhých". Ideálom, ku ktorému aj autor smeruje a pre ktorý chce poskytnúť argumenty na báze kritickej analýzy koncepcii Deweyho, Rortyho, Putnama a Cavella, je participatívna demokracia. Zdá sa, že zatiaľ niet lepšieho modelu sociálneho poriadku, ktorý

by dokázal harmonizovať tieto dve stránky ľudského rozvoja. Problémom však je otázka, ako je skutočná participatívna demokracia možná. Shusterman sa tu pokúša skombinovať Deweyho s Rortym - napriek všetkým rozdielom medzi nimi, najmä v otázke pozitívnej a negatívnej slobody - a uznáva sociálnu angažovanosť podľa prvého, v ktorej individuum rozvíja nielen spoločnosť, ale aj seba samého, kým zároveň nestráca zmysel pre estetické sebzdokonaľovanie v čisto súkromnej sfére. Zdá sa, že autorov prístup je tu skutočne celkom sľubný, pretože jedno naozaj nemusí vylučovať druhé; človek potrebuje k plnému rozvoju oboje. Takmer ideálnym (či skôr idealizovaným) miestom, kde sa oboje dá podľa neho realizovať, je univerzita (s. 87). Možnosť sebzdokonaľovania individua pokladá aj za estetický, nielen za politický a etický argument v prospech participatívnej demokracie.

Estetizácia života i filozofie je vlastne Shustermanovým leitmotívom. Ide mu o to, aby estetické nebolo už izolované - nielen od spoločenského a individuálneho v najširšom zmysle a nielen od politického a etického, ale ani od intelektuálneho a somatického, kognitívneho a behaviorálneho. Estetické pokladá za maximum umenia žiť. Preto odmieta aj ďalšiu opozíciu medzi Rortyho súkromnou estetizáciou a Habermasovou verejnou racionalizáciou života (kap. 4). Na tomto základe sa mu javí alternatíva modernita verzus postmodernita málo produktívna (s. 127).

Estetika tela (somato-estetika) je ďalšou výraznou "postmodernou" témou autora, ktorej venuje kap. 6. Nejazyková telesná skúsenosť je podľa neho niečo, čo nijako nemožno eliminovať ani z filozofie, ktorej ide o umenie žiť, ani zo skúsenosti samej. Kým Deweymu išlo o rozvíjanie a zdokonaľovanie našej skúsenosti, Rorty nahrádza skúsenosť jazykom, čím mu tento telesný aspekt uniká; Rorty podľa Shustermana nepozná žiadnu "filozofiu tela", čím sa paradoxne zaraďuje do línie platónskych filozofov, ktorých tak vehementne odmieta (s. 174). Svoj život nepochybne žijeme ako telesné bytosti a ani filozofia nemusí byť vždy iba čisto diskurzívny, netelesný žáner (preto je možná aj "filozofia tanca" či filozofia vyjadrovaná v podobe tanca).

Napokon záverečnou Shustermanovou témou je etnická a kultúrna identita - v tomto prípade židovská - vo vzťahu k otázke, či a nakoľko ju môže filozof transcendovať. Samozrejme, nepopiera, že sme v podstate sociokultúrne ukotvené bytosti, avšak nepripisuje jej fatálnu determináciu; naopak, aj tu vládne kontingencia. Tajomstvom dobrého života nie je uniknúť pred týmito kontingenciami, ale "umne" (až umelecky) ich pospájať do vlastného životného príbehu, ktorý takisto nemá len jednu verziu (s. 194). Neexistuje žiadny absolútny imperatív, ako máme žiť, ale odmena za náš životný projekt môže byť aj odmenou za filozofiu, ktorú sme si zvolili či osvojili.

Emil Višňovský

Doc. PhDr. Emil Višňovský, CSc.
KVS BK SAV
Dúbravská cesta 9
813 64 Bratislava
SR